

Благодійна діяльність у Чернігові в кінці ХІХ – на початку ХХ століть

(за матеріалами “Черниговских губернских ведомостей”)

На державному рівні благодійність в Російській імперії бере свій початок від Відомства установ імператриці Марії, заснованого у травні 1797 року та “Императорского человеколюбивого общества”, другого за часом утворення (1802 рік). Головним напрямом їхньої діяльності було надання допомоги медичним та освітнім установам. Під їхнім патронатом відкривались благодійні товариства на місцях, які опікувались дитячими притулками, будинками для бідних та інвалідів. Але слід зазначити, що до реформи 1861 року ця робота не набула великого поширення: у 1840-х роках в Росії нараховувалось всього 66 благодійних товариств та 257 благодійних закладів¹. Відкривати їх було досить складно, особливо приватним особам: для цього був потрібний особистий дозвіл імператора. Мало сприяв розвитку цієї благородної справи й економічний стан держави.

Незважаючи на це у липні 1842 року в Чернігові був заснований дитячий притулок для 25 дітей. Його фундатором стала дружина чернігівського губернатора Павла Івановича Гессе Дар'я Олександрівна. Вона доклала великих зусиль до збирання добровільних внесків та надала власні кошти на цей заклад². До 1849 року притулок розміщувався у невеликому дерев'яному приміщенні на Красній площі (нині на цьому місці – будинок Чернігівської облдержадміністрації) та існував тільки за рахунок благодійних коштів³. Потім для нього було виділене інше приміщення – на вулиці Шосейній (нині на цьому місці – обласний філармонійний центр фестивалів і концертних програм). Цей будинок надав у безкоштовне користування Петро Миколайович Цвет, купець другої гільдії, який був почесним старостою притулку⁴.

З часом, “несмотря на крайне ограниченные средства, это прекрасное благотворительное учреждение возросло, благодаря энергии и человеколюбию незабвенной попечительницы приюта. Лотереи, концерты, театры и пожертвования все более с течением времени усиливали кассу приюта”⁵. У 1850-і роки тут перебувало на вихованні 50 дітей.

У 1852 році із загальної суми капіталу притулку, який на той час складав 11 тисяч карбованців, за пропозицією Д. Гессе 3500 крб. були асигновані на будівництво міського театру⁶. Воно розпочалось влітку 1852 року. Це була неординарна подія для нашого міста: “В нагорной половине города, на Красной площади, против магистрата строится театр. Одно слово театр магически действует на жителей Чернигова. Это удовольствие для них так редко, так ново, что каждый с особенным чувством смотрит на постройку и с нетерпением ожидает ее окончания”⁷.

24 лютого 1853 року відкриття театру відзначилось цілим рядом вистав. Театр перебував у власності дитячого притулку, кошти від продажу квитків йшли на банківський рахунок цього навчального закладу.

¹ Погунова О.Г. Государственная власть и благотворительность в России на рубеже XIX–XXст. //http://polit.mezhdunarodnik.ru/art.

² Черниговские губернские ведомости: Часть неофициальная (далі – ЧГВ). – 1851. – № 1.

³ ЧГВ. – 1850. – № 11.

⁴ ЧГВ. – 1851. – № 1.

⁵ Там само.

⁶ ЧГВ. – 1896. – № 843.

⁷ Там само.

Помітнішою стає робота на ниві благодійності після наказу міністерства внутрішніх справ 1862 року, який давав дозвіл на відкриття відповідних установ та контролював їхню діяльність. Звіти про роботу благодійних комітетів через губернаторів надсилались до міністерства внутрішніх справ, яке відало надходженням та розподілом благодійних внесків. Загалом, добродійна діяльність перебувала під патронатом представників імператорського дому.

У 70-і роки XIX ст. Чернігівське благодійне товариство допомагало вирішувати соціальні проблеми, які були не під силу міській думі: бюджет був настільки бідним, що “на благоустройство, народное образование, медицину вносились цифры, равные нулю”⁸.

Подальший розвиток капіталістичних відносин, економічне зростання, реформування суспільно-політичного життя у країні впливали і на соціальну політику, урізноманітнювали й активізували діяльність благодійних товариств, сприяли зростанню їхньої кількості. У 1900 році в Російській імперії функціонували 1048 товариств і 849 благодійних закладів⁹.

Значно помітнішою стає робота і Чернігівського благодійного товариства, особливо коли його очолила дружина чернігівського губернатора (1893–1903) Євгена Костянтиновича Андрієвського Аглаїда Олександрівна. До філантропічної діяльності залучались різні верстви населення: землевласники, купці, підприємці, службовці, викладачі, студенти, священнослужителі. Одним з напрямків його діяльності було піклування про освітні заклади.

Важливою подією стало відкриття нового приміщення Чернігівської міністерської жіночої гімназії, яке збудували протягом року. Урочистості відбулись в актовій залі гімназії 19 вересня 1899 року. Про потреби цього навчального закладу, який з 1880-х років містився в одноповерховому дерев'яному будинку, що давно вже не відповідав вимогам часу, неодноразово йшла мова на сесіях міської думи та земських зборах. За браком коштів будівництво відкладалось багато разів і взагалі могло не відбутися, якби не добровільні пожертви. За кошторисом на новий будинок гімназії була необхідна величезна сума – 100000 крб. Таких коштів не могли надати ні міністерство освіти, ні міська дума. Тільки

Чернігів. Жіноча гімназія. Поч. XX ст.

⁸ ЧГВ. – 1901. – 13 апреля.

⁹ Погунова О. Указ. соч.

завдяки родині князів Долгорукових – Миколи Дмитровича та Марії Павлівни – справа зрушила з місця. Сума їхнього пожертвування – 35 тисяч крб. – складала левову частку усіх зібраних коштів і третину необхідного. Це був яскравий, але не поодиноким приклад благодійності з боку чернігівського губернського предводителя дворянства, який “в своей общественной деятельности неуклонно шел по тому пути, на котором и для дворянства и для земства – одинаково – он стал желанным представителем: и дворянство, и земство увидело в нем человека, на помощь которого, и на помощь энергическую всегда можно было твердо рассчитывать”¹⁰.

Приклад родини Долгорукових наслідували дійсні статські радники Н.А. Терещенко та І.Я. Дунін-Борковський сумами по 5000 крб. До речі, значно більший внесок – 20000 крб. – І.Я. Дунін-Борковський надав у 1892 році на потреби Чернігівської чоловічої гімназії. Серед інших благодійників були: відомий промисловець Павло Іванович Харитоненко, який пожертвував 2000 крб.; дружина чернігівського повітового предводителя дворянства Ольга Яківна Глебова (уроджена Тарновська), граф Сергій Володимирович Орлов-Давидов, повітові предводителі дворянства Василь Петрович Кочубей (Глухів) і Олексій Олексійович Муханов (Новозибків) пожертвували по 1000 крб.; 500 крб. надав граф Григорій Олександрович Милорадович; 3000 крб. надійшли від дворянства Чернігівської губернії¹¹.

Марія Павлівна Долгорукова, племінниця колишнього чернігівського губернатора С.П. Голіцина, який у 1865 році заснував Чернігівську жіночу гімназію, продовжила його справу. Як голова опікунської ради гімназії вона проводила велику роботу по організації навчально-виховного процесу, займалася благодійністю, матеріально підтримувала малозабезпечених учениць гімназії та вихованок дитячого притулку¹².

31 січня 1900 року міністерством народної освіти було затверджене положення про шість стипендій імені князя М.Д. Долгорукова при Чернігівській жіночій гімназії. Відсотки з капіталу 8000 крб., який пожертвував камергер граф С.В. Орлов-Давидов, мали використовуватись на оплату навчання бідних учениць. Перевага надавалась уродженкам Чернігівської губернії, дівчатам різного походження, християнського віросповідання. Право обирати стипендіаток надавалось княгині М.П. Долгоруковій, а після її смерті – опікунській раді гімназії¹³. Протягом життя Марія Павлівна багато зробила для розвитку освітянської справи. На її утриманні був літній дитячий ясла-садок для дітей селян та козаків, відкритий у с. Велика Топаль Новозибківського повіту в 1900 році¹⁴.

Чернігівська чоловіча гімназія, заснована у 1805 році, на початку ХХ ст. вже не задовольняла потреби всіх бажаючих в отриманні класичної освіти. Про це йшла мова на засіданні міської думи 22 жовтня 1902 року: “Наша классическая гимназия слишком переполнена и ежегодно многие десятки желающих поступить в нее получают отказ”¹⁵. У зв’язку з цим було ухвалене рішення про відкриття реального училища.

На будівництво нового навчального закладу передбачалося щороку відраховувати по 5000 крб. з міських прибутків до закінчення будівництва, 40000 крб. очікували отримати від міністерства народної освіти, по 20000 крб. мали асигнувати губернське земство та дворянство. З 1880-х років у міському банку зберігались 5000 крб., які заповів на заснування реального училища Олександр Петрович Цвет, представник відомої торгової династії міста. Дуже щедро відгукнувся нащадок знаменитої козацької родини, відставний капітан Іван

¹⁰ Киевская старина. – 1899. – Июнь. – Отд. 2. – С. 149.

¹¹ ЧГВ. – 1899. – № 1954.

¹² Свод постановлений Черниговского губернского земства. 1883–1899 гг. – Чернигов, 1903. – С. 874.

¹³ ЧГВ. – 1900. – № 2087.

¹⁴ ЧГВ. – 1900. – № 2245.

¹⁵ ЧГВ. – 1902. – № 2327. – 31 октября.

Якович Дунін-Борковський, який передав міському голові Миколі Дмитровичу Рудіну 50000 крб. на будівництво училища¹⁶.

Чернігів. Реальне училище. Поч. ХХ ст.

У 1901 році в Чернігові відкрили торгову школу. Кошти на будівництво – 15000 крб. – після клопотань міського голови надало міністерство фінансів. Особливу зацікавленість у заснуванні школи виявило чернігівське купецтво, яке за підпискою збило 2600 крб.¹⁷

У колі інтересів Чернігівського губернського дворянського зібрання була допомога дітям збіднілих дворянських родин. Постановою зборів від 30 вересня 1899 року були затвержені правила про надання іменних стипендій учням гімназій, середніх та вищих навчальних закладів і порядок їх використання¹⁸. На освітні потреби витрачався капітал у сумі 200000 крб. асигнаціями, який відставний корнет Стефан Артемійович Лашкевич заповів у 60-і роки ХІХ ст.

Опікунські ради навчальних закладів намагалась виховувати належну повагу до добродійників. Соціально незабезпечені учні повинні знати чий коштом вони отримують освіту і що гроші, використані на стипендії, згодом мають бути повернуті за умови отримання належних статків або покращання матеріального становища їхніх батьків, що таким чином сприяло б поширенню благодійності на інших малозабезпечених. Але ці правила не мали договірної, юридичної оформлення, радше це був добровільний моральний обов'язок учнів, яким допомагало дворянство.

У 1897 році при Чернігівській жіночій гімназії була затверджена стипендія імені Григорія Олександровича Милорадовича на честь його видатних заслуг перед чернігівським дворянством, яке він очолював протягом шести років. Для цієї стипендії дворянство губернії збило 5000 крб.¹⁹ Стипендія призначалась на повний курс навчання найбіднішій учениці з дітей спадкових дворян. Стипендіатка мала відзначатись хорошою поведінкою та успіхами у навчанні. Кандидатуру на отримання стипендії призначав Г.О. Милорадович, а після його смерті – губернський предводитель дворянства за узгодженням з педагогічною радою гімназії. У положенні зазначалось, що за умови поганої поведінки, недостатньої успішності учениці чи покращання матеріального становища родини стипендія знімалась.

¹⁶ ЧГВ. – 1901. – № 2696. – 29 листопада.

¹⁷ ЧГВ. – 1901. – № 2655. – 17 листопада.

¹⁸ ЧГВ. – 1900. – № 2245.

¹⁹ Сборник Черниговского Дворянства. – Чернигов, 1909. – С. 17.

6000 крб. становив статутний капітал іменної стипендії дійсного статського радника Івана Миколайовича Дурново, який у 1860-і роки був губернським предводителем дворянства і стояв біля витоків заснування жіночої гімназії. Згодом І.М. Дурново став одним з найвпливовіших державних діячів Росії: був Катеринославським губернатором, сенатором, міністром внутрішніх справ, очолював кабінет міністрів²⁰. З його особистих коштів призначались стипендії для дітей бідних дворян, які навчалися в чоловічій та жіночій гімназіях міста, допомагав Іван Миколайович і благодійним закладам Чернігова.

Капітал – 4000 крб. – імені колишнього губернського предводителя дворянства Миколи Івановича Неплюєва та його дружини Олександри Миколаївни збирався протягом років із коштів, які надходили від аматорських спектаклів та концертів, що їх організувала Олександра Миколаївна. Відсотки з цієї суми йшли на виплату стипендій учням та ученицям гімназій²¹.

А от удову таємного радника Любов Гаврилівну Мороз більше хвилювало особисте життя збіднілих дворянських дівчат. В пам'ять про свого померлого чоловіка сенатора Данила Матвійовича Мороза, уродженця Чернігівської губернії, вона надала 2000 крб. за умови, що відсотки з них підуть на посаг. За її заповітом дворянське зібрання мало право видавати кошти раз на 6 років одній з дівчат, що виходила заміж.

З добротності тісно пов'язана й історія створення у Чернігові перших музеїв. Велику роботу по вивченню та збереженню пам'яток старовини проводила Чернігівська вчена архівна комісія, якою опікувався особисто губернатор Є.К. Андрієвський. Завдяки йому представники всіх верств населення надсилали до ЧАК сімейні реліквії, історичні та етнографічні матеріали. В результаті цієї діяльності у листопаді 1896 року був відкритий музей вченої архівної комісії²², від якого бере початок Чернігівський історичний музей.

Одним із перших його відвідувачів був статський радник великий землевласник, колекціонер, громадський і культурний діяч В.В. Тарновський²³. Можливо, цей візит змусив Василя Васильовича замислитись над долею власного унікального зібрання українських старожитностей і підштовхнув до прийняття остаточного рішення щодо майбутнього колекції, яку він збирав протягом 40 років. Невдовзі він звернувся із заявою на ім'я голови губернської управи, в якій зазначав: “Составленный мною в течение всей моей жизни музей местных древностей я желал бы, для верного сохранения их, передать в собственность и заведывание Черниговскому губернскому земству”²⁴.

З великою вдячністю земські збори прийняли безцінний дар та висловили щире подяку меценату. У 1902 році в Чернігові був відкритий Музей українських старожитностей, який з 1906 року став носити ім'я В.В. Тарновського. У статті з нагоди 70-річчя дарувальника відзначалось, що “главная заслуга Тарновского перед обществом, которая обессмертила его имя в потомстве – он был горячий любитель малорусской старины и выдающийся собиратель предметов, относящихся к истории Малороссии”²⁵.

На благодійні цілі використовувалась частина прибутків Чернігівського міського громадського банку. Кошти надавались Благодійному товариству, дитячому притулку, громадській бібліотеці, медичним та навчальним закладам. На урочистостях з нагоди святкування 25-річного ювілею банку зазначалось, що з часу заснування цієї установи на добродійні заходи було використано 37800 крб.²⁶ На загальних зборах Громадського банку

²⁰ ЧГВ. – 1904. – № 3456.

²¹ Сборник Черниговского Дворянства. – Чернигов, 1909. – С. 22.

²² Линюк Л. Музей Чернігівської губернської вченої архівної комісії // Родовід. – 1996. – № 2 (14). – С. 39.

²³ ЧГВ. – 1896. – № 926.

²⁴ Половникова С. Музей українських старожитностей ім. В.В. Тарновського // Родовід. – 1996. – № 2 (14). – С. 34.

²⁵ ЧГВ. – 1907. – № 114.

²⁶ ЧГВ. – 1900. – № 2097.

28 лютого 1900 року ухвалили рішення про щорічне виділення з прибутків банку коштів для грошової допомоги бідним у сумі 1000 крб. і для підтримки учнів початкових шкіл – 500 крб.²⁷

На початку 1900 року з ініціативи Є.К. Андрієвського створений ще один благодійний заклад – Чернігівське позичково-ощадне товариство²⁸, що працювало на засадах взаємного кредитування. На установчих зборах, які відбулися 23 січня 1900 року в комерційному клубі, обрали правління у складі С.П. Давиденка, З.М. Моназсона, І.Я. Селюка та раду Товариства із 16 осіб²⁹. В отриманні позик особливу потребу відчували, передовсім, представники “малого бізнесу”, оскільки відділення Державного банку та інші кредитні установи не задовольняли потреби малого кредиту. Товариство зобов’язувалося надавати кошти підприємцям на вигідних умовах.

Чернігівське товариство допомоги прикажчиків, утворене у лютому 1897 року, допомагало знайти роботу, за рахунок загальних внесків виділяло тимчасову або постійну грошову допомогу, проводило серед своїх членів значну культурно-освітню роботу³⁰.

В кінці XIX ст. Чернігівщина посідала друге місце в Російській імперії за кількістю офтальмологічних хвороб, особливо поширеною була трахома. На території губернії були зареєстровані 4312 сліпих від народження, більшість з яких не мала засобів для існування³¹. У 1891 році в Чернігові почало активно працювати Товариство піклування про сліпих, яке на громадських засадах очолив Костянтин Родіонович Адамович, керуючий акцизними зборами Чернігівської губернії³². Завдяки його енергії та наполегливості протягом 1892 року було зібрано 8000 крб. Опікунська рада займалась підготовкою сліпих людей до самостійної праці, їх навчали писати і читати, надавали грошову допомогу.

10 січня 1893 року з ініціативи К.Р. Адамовича в Чернігові було відкрите училище для сліпих дітей. Для установи придбали садибу Ясновського – 1 дес. 400 кв. сажнів землі та два будинки на 10 і 7 кімнат – на розі вулиць Воздвиженської та Святославської (нині на цьому місці – будинок Чернігівського музичного училища на просп. Миру). Вона продавалась Чернігівським громадським банком за борги. Її вартість становила 10500 крб. і сплачувалася на умовах безвідсоткового кредиту протягом 20 років³³. Училище мало змогу утримувати 40 дітей. Для цього асигнувались 7000 крб., з яких 1600 – надавало земство, а решта складалась із внесків членів Благодійного товариства та пожертв. Протягом багатьох років на потреби сліпих дітей безкоштовно надавались ліки з аптеки В.С. Андродзького³⁴.

Долею дітей цього навчального закладу поряд з іншими благодійниками опікувався відомий промисловець, уродженець м. Глухова Чернігівської губернії Н.А. Терещенко: “Нужно упомянуть добрым словом Николау Артемьевича Терещенко, который взносом 800 рублей очень помог окончанию устройства церкви”³⁵. Новий храм в ім’я св. Олександри був освячений у січні 1897 року. В його церковному хорі співали вихованці училища. Навчальний процес в училищі поєднувався з працею. У майстернях діти навчались різним ремеслам: плетінню корзин, виготовленню щіток, кулінарії. Роботи кращих вихованців були подаровані Н.А. Терещенку під час урочистостей з нагоди 50-річчя перебування на державній службі та 80-річчя від дня народження Николи Артемовича³⁶.

²⁷ Там само.

²⁸ ЧГВ. – 1900. – № 2072.

²⁹ Там само.

³⁰ ЧГВ. – 1897. – № 1054.

³¹ ЧГВ. – 1893. – № 9.

³² Там само.

³³ ЧГВ. – 1894. – № 45.

³⁴ ЧГВ. – 1900. – № 2131.

³⁵ ЧГВ. – 1897. – № 1026.

³⁶ ЧГВ. – 1899. – № 1974.

Плідною роботою по вихованню та наданню допомоги учням відзначились члени опікунської ради Товариства сліпих Олександра Іванівна Адамович та дружина чернігівського віце-губернатора Олександра Іванівна Долгово-Сабурова, яким у квітні 1898 року на загальних зборах Товариства була висловлена подяка³⁷. Активна робота Чернігівського відділення товариства сліпих отримала у 1900 році схвальні відгуки імператора Миколи II та Попечительства імператриці Марії Олександрівни.

За особливі заслуги золотим знаком Попечительства із врученням дипломів відзначені Є.К. та А.О. Андрієвські, які брали активну участь у вирішенні проблем людей з вадами зору. Уповноважений Чернігівського товариства сліпих К.Р. Адамович був нагороджений орденом св. Володимира 3 ст.³⁸ Його велику роботу на ниві благодійності відзначили також на прощальному вечорі з нагоди нового службового призначення 17 лютого 1902 року³⁹.

Кожного року, починаючи з ранньої весни, до Чернігова прибувала велика кількість богомольців з усіх куточків Росії, щоб вклонитись нетлінним мощам св. Феодосія Углицького. Серед цих людей було немало таких, що страждали хворобами очей. Для запобігання розповсюдженню захворювань на прохання губернатора до міста прибув спеціальний загін лікарів із Петербурга. Очолювала його доктор медицини Раїса Василівна Путята-Кермбаумер, відомий в Росії та за кордоном фахівець. Вона читала курс офтальмології при Санкт-Петербурзькій спеціалізованій лікарні. Разом з нею прибули ординатори цього закладу З.Г. Франк-Каменецький і Є.В. Завалієвський⁴⁰.

Тимчасову лікарню відкрили у жандармських казармах по Санкт-Петербурзькій вулиці (нині – це територія міського військкомату). Допомогу хворим надавали у спеціально підготовлених приміщеннях, де навіть проводили операції. Для лікарні виділили окремих медичний персонал у складі фельдшера та прислуги. З 1 травня до 1 липня 1899 року лікарський загін прийняв 3810 хворих, з яких 815 страждали на трахому, було проведено 1035 операцій⁴¹. Безкоштовна кваліфікована допомога надавалася не лише мешканцям Чернігова, а й тим, хто прибув з віддалених сіл⁴².

На потреби лікарні надходили кошти від громадян міста, серед яких були: землевласниця Ніжинського повіту дворянка Надія Дмитрівна Милорадович, чиновник з особливих доручень Дмитро Олександрович Карпеко, російський віце-консул в Албанії Григорій Степанович Щербина, який на той час перебував у батьків в Чернігові. Лазар Ізраїлевич Бродський, власник Корюківського рафінадного заводу, надіслав хворим 300 карбованців та бочку рафінаду⁴³. Власник вільної аптеки Максим Климентій Маркельс надав ліків на 100 крб.

9 грудня 1893 року Чернігівським відділенням Російського товариства Червоного Хреста заснована Община сестер милосердя імені свт. Феодосія⁴⁴, метою якої було надання медичної допомоги населенню. Спочатку вона знаходилась за Красним мостом (в районі сучасної вулиці Лермонтова) у будинку Соколовської. Багато зусиль доклали її члени до організації лікарні, будівництво якої тривало 3 роки. У липні 1897 року Община переїхала в нове приміщення по вулиці Московській, 15, що напроти Окружного суду (в будинку Окружного суду нині – Служба безпеки України).

В урочистій обстановці, у залі, прикрашеній тропічними рослинами, бюстом

³⁷ ЧГВ. – 1898. – № 1803.

³⁸ ЧГВ. – 1900. – № 2139.

³⁹ ЧГВ. – 1902. – № 2778.

⁴⁰ ЧГВ. – 1899. – № 1810.

⁴¹ ЧГВ. – 1900. – № 2131.

⁴² ЧГВ. – 1899. – № 1880.

⁴³ ЧГВ. – 1899. – № 1863.

⁴⁴ ЧГВ. – 1893. – № 98.

Марії Федорівни, задрапірованим червоним сукном, та образами свт. Феодосія і св. Марії Магдалини, написаними для лікарні Іваном Григоровичем Рашевським⁴⁵, у присутності почесних гостей, серед яких були губернатор з дружиною, відбулося відкриття медичного закладу. “Черниговские губернские ведомости”, відгукуючись на цю подію, писали: “Для такого небогатого города, каким до сих пор является Чернигов, лишняя больница, хотя бы на 20 человек, – приобретение в высшей степени ценное”⁴⁶.

З 17 листопада 1897 року лікарня Общини почала працювати кожного дня, приймаючи хворих “с болезнями внутренними, хирургическими, женскими и глазными”⁴⁷. Вона мала 4 безкоштовні ліжка та 8 платних. Вартість одного ліжка складала 20 крб. на місяць у палатах загального користування та 50 крб. – в індивідуальних.

Спеціального фінансування з боку міської думи лікарня не мала і могла існувати лише за рахунок благодійних внесків або матеріальної допомоги з боку земства. З ініціативи голови попечительської ради на утримання установи збирались кошти, проводились благодійні вечори. Так, на утримання одного ліжка 240 крб. на рік виділяв Міський громадський банк⁴⁸. У 1900 році надійшли кошти від “щедрою своею постоянною отзывчивостью на все благополезное” крупного промисловця Н.А. Терещенка:

Колишня лікарня Общини сестер милосердя. 2007 р.

6000 крб. були вручені чернігівському губернатору через його повіреного Володимира Васильовича Нарбути для утримання двох ліжок – імені Николи Артемовича та його дружини Пелагеї Георгіївни. На лікування хворих були використані 1000 крб. – відсотки з капіталу статського радника Тимофія Михайловича Стаховського, які надали попечительці Общини його душоприказники Володимир Петрович Гутман та Василь Тимофійович Нерода⁴⁹; 1000 крб. надійшли за духівницею чернігівського купця І.Б. Тетьоркіна⁵⁰; таку ж суму надіслав Л.І. Бродський⁵¹; ліків на 181 крб. надав власник вільної аптеки, почесний громадянин М.К. Маркельс⁵². Допомогали лікарні керуючий Чернігівським відділенням дворянського банку, дійсний статський радник Михайло Іванович Посудевський, власник пиво-медоварного заводу І.В. Вондрак та землевласник села Бігач Чернігівського повіту Л.Ф. Мортон⁵³.

Значні надходження коштів давали лотереї. Одна з них відбулась 8 липня 1899 року в залі Олександрівського училища. Вхідний квиток коштував 50 коп. З-поміж 150 виграшів загальною вартістю 1500 крб. найбільш цінними були два срібні сервізи⁵⁴. В розиграші

⁴⁵ ЧГВ. – 1897. – № 1210.

⁴⁶ ЧГВ. – 1897. – № 1314.

⁴⁷ ЧГВ. – 1898. – № 1401.

⁴⁸ ЧГВ. – 1898. – № 1758.

⁴⁹ ЧГВ. – 1897. – № 1232.

⁵⁰ ЧГВ. – 1897. – № 1290.

⁵¹ ЧГВ. – 1897. – № 1300.

⁵² ЧГВ. – 1897. – № 1323.

⁵³ ЧГВ. – 1899. – № 1980.

⁵⁴ ЧГВ. – 1899. – № 1904.

іншої лотереї, яку Благодійне товариство проводило 19 вересня того ж року в приміщенні міського театру, більше були зацікавлені селяни, адже головними призами слугували пара вороних коней, дві корови, бичок, човен. Значно дешевше коштував і вхідний квиток – 20 коп.⁵⁵ Можливо, таким чином до благодійності заохочувалися найменш активні верстви населення.

Велику увагу опікунська рада Общини св. Феодосія приділяла підготовці медичного персоналу. З цією метою у 1898 році були відкриті курси медичних сестер. Приймались особи, яким виповнилось 20 років і які працювали в лікарні не менше двох місяців та сумлінно виконували покладені на них обов'язки. Після успішного складання іспитів на знання Закону Божого, російської мови, арифметики їх зараховували на роботу медичними сестрами. Випускниці повинні були відпрацювати не менше двох років. Ті, хто залишав Общину раніше встановленого терміну, мали повернути по 10 крб. за кожний місяць їхнього утримання. В Общині медичні сестри перебували на повному забезпеченні, додатково їм надавався одяг та 2 крб. на місяць кишенькових грошей⁵⁶.

У травні 1900 року попечительська рада запропонувала побудувати при Общині храм. Перші 200 крб. надійшли від церковного збору, 500 крб. надіслав граф Костянтин Петрович Клейнміхель⁵⁷. Потім додалися благодійні внески від губернського предводителя дворянства О.О. Муханова, прокурора Чернігівського окружного суду П.М. Боярського, О.О. Ханенка та багатьох інших. Церкву в ім'я святиителя Феодосія побудували за півтора місяці за проектом губернського інженера Дмитра Дмитровича Афанасьєва⁵⁸. Її освятили 17 серпня⁵⁹.

Важко переоцінити роль попечительки Общини сестер милосердя Аглаїди Олександрівни Андрієвської, яка за десять років багато зробила для поліпшення медичного обслуговування населення міста. Завдяки їй “скромное и самоотверженное служение ближнему стало традицией общины. Сестры милосердия Святофеодосиевской общины, руководствуясь своей бывшей попечительницей, во всех случаях каких-либо общественных бедствий, всегда и повсюду первыми являлись на помощь”⁶⁰.

Неоціненну допомогу діючій армії надало місцеве відділення Червоного Хреста під час російсько-японської війни: протягом 1904–1905 років було зібрано 133653 крб. добровільних внесків⁶¹. Газети повідомляли, що всі бажаючі можуть взяти участь у пошитті білизни, одягу для воїнів діючої армії і флоту. Активно працював Дамський комітет, в якому особливо відзначились Любов Степанівна Свечина, О.Я. Глебова, О.Р. Бакуринська, О.І. Карвольська-Гриневиц. Завдяки його ініціативі на потреби військових збирались лікарняні халати, білизна, взуття, теплі речі, мило, тютюн, продукти харчування, надсилались посилки. Під час російсько-японської війни в Чернігові було відкрито відділення по збиранню пожертв на будівництво воєнних суден. Загалом надійшло понад 19000 крб.⁶² Найбільше відзначився Василь Петрович Кочубей, який вніс 500 крб.⁶³

У вересні 1900 року засноване Чернігівське відділення Товариства піклування про глухонімих. На території ремісничо-виправної колонії для малолітніх відбулося закладання будинку школи для глухонімих⁶⁴. Цей заклад також не залишився поза увагою благодійників:

⁵⁵ ЧГВ. – 1899. – № 1945.

⁵⁶ ЧГВ. – 1898. – № 1739.

⁵⁷ ЧГВ. – 1900. – № 2257.

⁵⁸ ЧГВ. – 1900. – № 2321.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ ЧГВ. – 1903. – № 3126.

⁶¹ ЧГВ. – 1905. – № 19.

⁶² ЧГВ. – 1905. – № 3594.

⁶³ ЧГВ. – 1904. – № 3436.

⁶⁴ ЧГВ. – 1900. – № 2282.

лікар, власник цегельних заводів Микола Іванович де Морен пожертвував 3 тисячі штук будівельної та тисячу – пічної цегли, його приклад наслідували інші, і таким чином було зібрано 15 тисяч штук цегли. Її безкоштовно доставили на будівельний майданчик селяни навколишніх сіл: Бобровиці, Яцева, Масанів, Котів, Старого Білоуса⁶⁵. Традиційним було надходження коштів від Терещенка: “Поистине трогательно отношение тайного советника Николы Артемьевича Терещенко к делу Черниговской благотворительности. Нечего и говорить о том, что на всякое в Чернигове доброе начинание прежде всего отзывался большими пожертвованиями именно Никола Артемьевич, следуя свойственному ему необыкновенному и неизменному вниманию, выслал деньги (1000 крб. – Н.С.) с таким расчетом, что они были получены в Чернигове в ту минуту, когда совершалось освящение закладки здания школы (28 вересня 1900 р. – Н.С.)”⁶⁶.

Дитячий притулок, один із найстаріших благодійних закладів Чернігова, знаходився в мальовничій частині міста – Застриженні і з 1885 року займав двоповерховий будинок по вул. Смоленській (нині – будинок судмедекспертизи навпроти міського саду). Тут розміщувались навчальні класи, робочі кімнати, спальні, церква. Ця навчально-виховна установа була розрахована на 50 дівчат віком від 3 до 14 років. Тут вони набували початкову освіту та займались рукоділлям. Керівництво притулку дбало про те, щоб вихованки опановували такі професії, які зможуть їм дати заробіток у майбутньому. З цією метою організували кулінарні курси, для чого був найнятий додатковий будинок. Завдяки клопотанням А.О. Андрієвської в 1898 році у новому приміщенні встановили печі, виписані з

Колишній сирітський будинок. 2007 р.

Парижа, а з Петербурга запросили досвідченого кондитера⁶⁷. Пізніше при цьому закладі відкрили кулінарну школу. На іспити запрошували всіх бажаючих: “31 мая в Черниговской школе кулинарного искусства будет произведен ученицами переходного и выпускного курсов экзамен, на который приглашаются все лица, интересующиеся этим делом и желающие убедиться в успехах обучения детей этой важной отрасли домашнего хозяйства”⁶⁸. Після складання іспитів присутні мали змогу скуштувати їжу, приготовлену вихованками. Випускниці отримували роботу за фахом, але протягом року ще жили у притулку, поки не сплачували 50 крб. кожна за набуту спеціальність. Можливість стабільного заробітку у бажаючих працювати була завжди: кулінарна школа приймала замовлення на приготування обідів, виготовлення тістечок. Жителів міста через газету сповіщали про можливість запрошувати учениць кулінарної школи для приготування домашніх обідів. Це коштувало недорого: 35 коп. учениці та 1 крб. досвідченій куховарці за день роботи⁶⁹.

⁶⁵ ЧГВ. – 1900. – № 2283.

⁶⁶ ЧГВ. – 1900. – № 2295.

⁶⁷ ЧГВ. – 1898. – № 1457.

⁶⁸ ЧГВ. – 1901. – № 2522.

⁶⁹ ЧГВ. – 1901. – № 2633.

Велика увага приділялася курсам рукоділля, які відкрили за пропозицією М.П. Долгорукової. Для покращання справи запросили закрійницю дамського плаття з Петербурга, яка навчала дівчат та приймала замовлення на пошиття одягу від жителів міста.

Про заснування бібліотеки у притулку подбала А.О. Андрієвська. Перші книжки придбали на кошти (25 крб.), що надійшли від єпископа Чернігівського та Ніжинського Антонія⁷⁰. Згодом поповнення бібліотечного фонду відбувалося за рахунок добровільних пожертв.

На утримання однієї особи у притулку державою виділялось 28 крб. на рік, або трохи більше 6 копійок на день. Звичайно, цих коштів не вистачало. Значну допомогу надавало підсобне господарство: вирощена городина була постійно в раціоні дітей, залишки продавались на базарі. На потребу закладу йшли й членські внески – по 3 крб. на рік; гроші зберігались на банківському рахунку і давали відсотки з капіталу. Найбільш суттєва допомога надходила від внесків почесних членів опікунської ради, сума яких складала не менше 50 крб. Ними в різні роки були Н.А. Терещенко, остерський повітовий предводитель дворянства Володимир Миколайович Рігельман, почесний громадянин Чернігова П.П. Цвет, дійсний статський радник Костянтин Ксаверійович Войнілович. До святкового столу надходили щедрі подарунки від чернігівських підприємців: магазин Перлова надав до Різдва свят 1900 року пуд цукру та 10 фунтів чаю⁷¹.

Голова Благодійного товариства А.О. Андрієвська привернула увагу представників різних класів та соціальних груп до потреб злидених верств населення. Внески на утримання жебраків приймалися в магазинах Сачка, Свечникова, Селюка, Яковлева, про що видавалися квитанції.

З настанням холодної погоди виникала потреба у збиранні теплої одягу для бідняків. Благодійне товариство зверталось із проханням до всіх бажаючих взяти участь у цій шляхетній справі і надсилати речі.

Взимку в Чернігові щоденно з 13 до 18 години працювала ковзанка, яку заливали у дворі правління військового начальника по вул. Гончій. Вхід був платним, квиток коштував 20 коп. для дорослих, 10 – для учнів і глядачів, сезонні абонементи – відповідно 3 та 2 крб. Великою популярністю користувались змагання ковзанярів. Переможців нагороджували знаком із зображенням золотого ковзана. Були в Чернігові і такі, що вміли танцювати кадрили на ковзанах під акомпанемент оркестру 167 Острозького полку⁷².

На Різдвяні та Новорічні свята для дітей бідняків Благодійне товариство влаштовувало святкову ялинку в міському театрі. Цьому передувала велика організаційна робота: газети друкували оголошення про збирання дитячого одягу, іграшок, солодоців, грошей на потреби дітей з бідних родин. У грудні 1899 року до Благодійного комітету від радника комерції Д.С. Марголіна надійшли 100 крб., 25 крб. прислав І.В. Вондрак⁷³, О.Я. Глебова надала 60 аршин ситцю та 5 хусток з вовни⁷⁴, Чернігівське споживче товариство подарувало три ящики солодоців, свою продукцію надіслав дітям і кондитер Ф.М. Лагутін⁷⁵. За тиждень до свята кожна сім'я разом із квитками до театру отримувала від голови Благодійного товариства одяг, чай, цукор, грошову допомогу. В театрі дітям роздавали іграшки, солодоці, але, мабуть, найбільше малятам запам'ятовувалася дивовижна ялинка, яка стояла на авансцені, прикрашена іграшками, різнокольоровими ліхтариками. Малюки були в захваті

⁷⁰ ЧГВ. – 1899. – № 1998.

⁷¹ ЧГВ. – 1900. – № 2049.

⁷² ЧГВ. – 1900. – № 2052.

⁷³ ЧГВ. – 1899. – № 2023.

⁷⁴ ЧГВ. – 1899. – № 2017.

⁷⁵ ЧГВ. – 1899. – № 2035.

від вистави та привітань улюбленого Петрушки⁷⁶.

Подібні вечори для дітей проводились і на Великдень у залі Дворянського зібрання. Ось, що повідомляла газета “Черниговские губернские ведомости” від 9 квітня 1898 року: “Шумный, веселый детский праздник, привлечший в зал Дворянского собрания массу детей различного возраста, закончился около 2-х часов пополудни”⁷⁷.

Однією з найбільш популярних форм діяльності Благодійного товариства, що давала чималі прибутки, було проведення спектаклів, танцювальних, музичних та літературно-драматичних вечорів. Вартість квитків з урахуванням благодійного збору становила від 22 коп. до 6 крб. Придбати їх могли в кондитерській Ф.М. Лагутіна і там же зробити додаткові внески, як зазначалось в оголошеннях: “Надбавки принимаются с большой благодарностью”⁷⁸.

Почесним гостям надсилались особисті запрошення, які не залишались без відповіді: “Действительный статский советник Никола Артемьевич Терещенко прислал г-же председательнице Черниговского Благотворительного Общества А.А. Андреевской за билет на состоявшийся 20 января литературно-музыкальный вечер в пользу Дома трудолюбия 300 рублей. Деньги эти приняты с большой благодарностью”⁷⁹.

Про здоровий спосіб життя населення дбав Комітет про народну тверезість, який підпорядковувався міністерству фінансів. Особлива роль у цій справі покладалась на народні читання, які запровадили у місті в 1896 році. Спочатку заходи відвідувало дуже мало людей, адже відведене для них приміщення чайної на Базарній площі було доволі тісним, та й чернігівці не виявляли зацікавленості. Значно поживавилась робота в наступному році, коли читання стали проводити в народному театрі, а кількість відвідувачів зросла настільки, що довелось організовувати два сеанси. Населенню у доступній формі надавались відомості про події у країні, проводились лекції з історії, географії, бесіди на медичні теми, читались літературні твори у супроводі аматорського хору.

На громадських засадах у цих заходах брали участь викладачі навчальних закладів, медичні працівники, банківські службовці. Особливо активно займались просвітництвом “темной или полутемной массы народа” лікар Альфред Германович Розенель, бухгалтер відділення Дворянського банку Михайло Дементійович Конашевич, вчитель чоловічої гімназії Порфирій Андрійович Дебагорій-Мокрієвич⁸⁰. Для кращого засвоєння матеріалу свої лекції вони супроводжували картинками на склі, які підсвічував спеціальний ліхтар. Цій формі роботи дуже сприяла А.О. Андрієвська, яка подарувала 26 картинок.

Товариство про народну тверезість дбало про створення дешевих чайних, одну з яких було відкрито 30 липня 1899 року на березі Десни неподалік від пароплавної пристані. Представник Товариства пароплавства по Дніпру та його притоках, завідуючий Чернігівською пристанню М.М. Дмитрієв передав у користування чайної три лампи та великі чани з кранами для води⁸¹.

Інші функції у вирішенні проблем боротьби з пияцтвом виконували Будинки працелюбства. На ці установи покладалось завдання подолання найбільшого тогочасного зла – безробіття та жебрацтва – шляхом надання нужденним верствам населення роботи, тимчасового притулку. Тут можна було отримати початкову освіту, навчитись ремеслу, знайти заробіток. Дорослі опановували спеціальності кравця, швачки, майстрів картонажної

⁷⁶ ЧГВ. – 1900. – № 2046.

⁷⁷ ЧГВ. – 1898. – № 1449.

⁷⁸ ЧГВ. – 1899. – № 2023.

⁷⁹ ЧГВ. – 1896. – № 695.

⁸⁰ ЧГВ. – 1900. – № 2156.

⁸¹ ЧГВ. – 1899. – № 1898.

справи і плетіння, діти навчалися грамоті і співам⁸². Таким чином з колишніх жебраків та безпритульних мали виховувати достойних членів суспільства.

1 вересня 1895 року в Росії був утворений комітет, що займався опікою Будинків працелюбства. В Чернігові він спочатку знаходився у найманому приміщенні по вул. Хлібопекарській, а згодом переїхав до будинку Родзевича на вул. П'ятницьку, біля костьолу.

Головним завданням нового 1899 року для Благодійного комітету та особисто А.О. Андрієвської стало спорудження в Чернігові нового Будинку працелюбства з чайною, бібліотекою, великою аудиторією для проведення різноманітних заходів та народних читань. Новий будинок мав відповідати вимогам часу, стати “приютом, даючим темному и бедному люду кров, пищу, заработок, развлечения, просвещение и отвлечение от пьянства”⁸³. Старий будинок, що належав Товариству, продали у жовтні 1898 року за 1505 карбованців⁸⁴. Кошти на новобудову надали Головна опікунська рада піклування про Будинки працелюбства та губернський Комітет попечительства про народну тверезість, але цих грошей було замало. І знову на допомогу приходять добродійці. Все той же Н.А. Терещенко у липні 1899 року надіслав 5000 крб.⁸⁵ Кошти надходили з усіх куточків губернії: “Владельцы суконной фабрики в п. Клинцах Суражского уезда Георгий Константинович и Валентин Михайлович Сапожковы препроводили на постройку Черниговского Дома Трудолюбия 300 рублей”, власник пеньково-прядильної фабрики “Баксант і К” Йосип Вікентійович Баксант надіслав 100 крб.⁸⁶, таку ж суму надав чернігівський купець Дмитро Сергійович Марголін; постійно опікувався потребами благодійних організацій Чернігова радник комерції Л.І. Бродський, який пожертвував 1000 крб. на покриття витрат нового будівництва⁸⁷ та неодноразово надсилав кошти і цукор-рафінад малозабезпеченим верствам населення.

Будинок працелюбства. Поч. XX ст.

24 липня 1899 року на Олександрів-ській площі міста у присутності перших осіб губернії відбулось закладання цегляного двоповерхового Будинку працелюбства та Народного дому, який збудували всього за 15 місяців і в урочистій обстановці відкрили 21 жовтня 1900

⁸² ЧГВ. – 1900. – № 2325.

⁸³ ЧГВ. – 1898. – № 1626.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ ЧГВ. – 1899. – № 1885.

⁸⁶ ЧГВ. – 1899. – № 2006.

⁸⁷ ЧГВ. – 1899. – № 2002.

року⁸⁸. У зв'язку з цим губернатор отримав вітальну телеграму від імператриці Олександри: “С искренним удовольствием прочла сообщение Ваше об освящении “Дома Трудолюбия” в Чернигове и желаю ему успешной деятельности в будущем”⁸⁹.

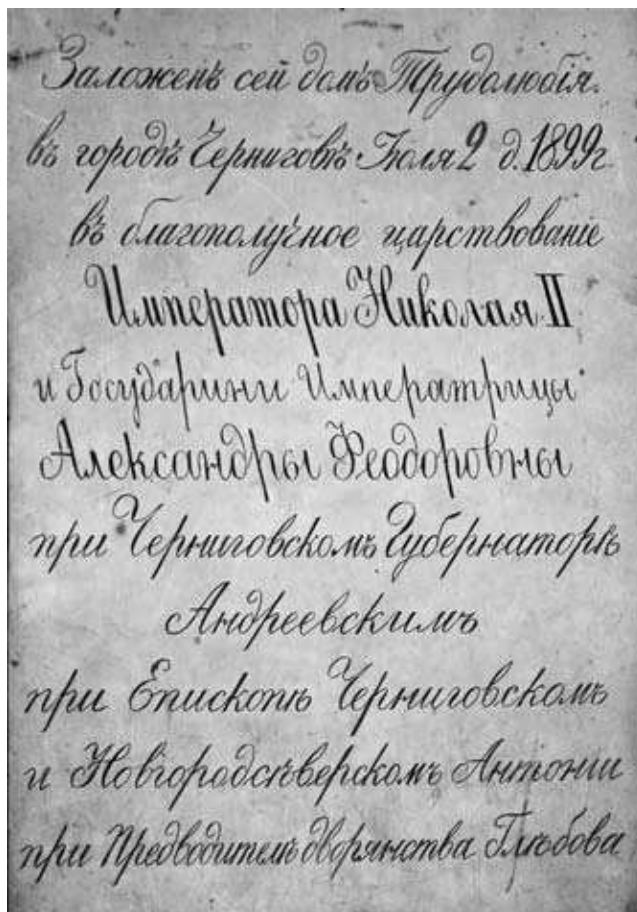
Пожертви на користь бідних надавались не лише грошима, а й продуктами харчування та різноманітними речами: купець А.Ф. Сачок надіслав цукерки, горіхи та пряники, а купецька удова Н.А. Тетьоркіна 100 булок, три дюжини хусточок подарував купець А.С. Гальперштейн⁹⁰, від Г.К. Сапожкова надійшов 21 аршин сукна, а пізніше 200 крб.

У Будинку працелюбства можна було отримати обід з двох страв, який коштував 25 копійок. Кухня Будинку була під постійним особистим наглядом попечительки, яка контролювала якість приготування їжі та продуктів, а в їдальні завдяки їй був зразковий порядок⁹¹.

18 жовтня 1896 року в Чернігові почала функціонувати землеробсько-ремісничка колонія для малолітніх правопорушників⁹². Метою цього закладу було надати належне релігійно-моральне виховання та освіту малолітнім злочинцям, розвивати в них потребу до праці і таким чином підготувати їх до чесної трудової діяльності у майбутньому. За статутом утримуватися вона мала за рахунок членських внесків, коштів від Тюремного комітету, відрахувань земства, реалізації продукції власного виробництва⁹³.

Чернігівський губернатор Є.К. Андрієвський через газету “Черниговские губернские ведомости” звернувся із закликом допомогти зібрати кошти на спорудження будинку колонії. Першим, сумою у 1000 крб., відгукнувся Н.А. Терещенко.

Колонія розташовувалась на Подусівці, за 5 верст від центру міста. Вона мала велике багатогалузеве господарство: її вихованці віком від 14 до 17 років працювали на скотному та пташиному дворах, обробляли землю, займались садівництвом, вирощували різні рослини в парниках, засадили молодими соснами 14 десятин лісових ділянок, які належали колонії⁹⁴. Російське товариство бджолярів на прохання чернігівського губернатора у жовтні 1898 року подарувало колонії спеціальну літературу та реманент для пасіки вартістю 58 крб. 48 коп.⁹⁵ Підлітки працювали в токарній та столярній майстернях, шили чоботи, займались гончарством, продавали власні вироби на базарі міста. Під наглядом досвідченого майстра,

Закладна дошка Будинку працелюбства.

⁸⁸ ЧГВ. – 1900. – № 2314.

⁸⁹ ЧГВ. – 1900. – № 2326.

⁹⁰ ЧГВ. – 1899. – № 1712.

⁹¹ ЧГВ. – 1901. – № 2479.

⁹² ЧГВ. – 1896. – № 944.

⁹³ Черниговская памятка на 1896–1897 г. – Чернигов, 1896. – С. 182.

⁹⁴ ЧГВ. – 1899. – № 1819.

⁹⁵ ЧГВ. – 1899. – № 1808.

який приїхав із Павлового-Посаду Московської губернії, було налагоджено виготовлення дитячих іграшок⁹⁶.

Робота закладу постійно перебувала в полі зору не тільки представників адміністративних органів, а і звичайних громадян, які надсилали кошти, здавали щорічні членські внески тощо. Наприклад: землевласниця с. Спиридонова Буда Новозибківського повіту Катерина Василівна фон Розенбах надіслала саджанці 80 яблунь та 20 груш⁹⁷, дочки начальниці Чернігівського єпархіального жіночого училища Олександри Олексіївни Поспелової Інна, Олена та Ксенія передали до церкви свт. Феодосія, яка знаходилась на території колонії, вишиті ними два великих покрови на аналой та виготовили гірлянди із штучних квітів для прикрашання ікони⁹⁸.

Велика увага приділялась духовному вихованню малолітніх порушників закону. Для них проводили різноманітні заходи, читали твори класиків російської та зарубіжної літератури, православні книжки: таємний радник, кавалер орденів св. Станіслава 1 ст., св. Анни 2 ст. і св. Володимира 3 ст. Леонід Олександрович Милорадович подарував вихованцям закладу книгу “Преображенная жизнь христианина”⁹⁹. Колонія була відкрита для огляду всіма бажаючими щодня у будь-який час.

Розглядаючи приклади благодійності в Чернігові в 90-х роках ХІХ ст., варто відзначити активне сприяння гуманітарній діяльності, підтримку її з боку губернатора Є.К. Андрієвського. Серед його ініціатив – відкриття на Красній площі крамниці, де продавались за низькими цінами різноманітні вироби чернігівських благодійних закладів: мило, сургуч, ковдри, меблі, штучні квіти¹⁰⁰. До новацій губернатора належала і заміна взаємних візитів чиновників на Різдвяні свята і Великдень збиранням благодійних внесків.

Серед тих, хто надавав благодійну допомогу чи безкоштовно працював на потребу суспільства, було багато яскравих особистостей. Найбільшу допомогу на соціальні потреби міста надавав Никола Артемович Терещенко: “Решительно все, открытые за последние шесть лет в Чернигове, учреждения получили возможность прочно основаться, благодаря щедрой помощи неумолимого жертвователя. Трудно перечислить все пожертвования, которыми Никола Артемьевич поддерживал и продолжает поддерживать старые и новые благотворительные учреждения главного города родной ему губернии”¹⁰¹. У вітальній телеграмі Миколи ІІ з нагоди нагородження добродійника за “полувековые выдающиеся человеколюбивые подвиги” орденом Білого Орла зазначалось: “Не щадя личных трудов, вы от избытка своего вложили свыше 3 млн. в святое дело созидания Божиих храмов и учреждения училищ, больниц и приютов”¹⁰².

Визначним громадським діячем був потомствений дворянин Чернігівської губернії Олександр Олександрович Ханенко, який самовіддано працював на ниві благодійності. Протягом десяти років виконував обов’язки скарбника Чернігівського відділення Російського товариства Червоного Хреста, багато зробив на користь землеробсько-виховної колонії для малолітніх. О.О. Ханенко був серед засновників Товариства глухонімих і особисто вніс 1500 крб. до статутного капіталу Товариства, але зі скромності просив не надавати цьому розголосу: “Начальник губернии передал казначею отдела В.И. Федутинову поступление от лица, который не пожелал объявить в печати свое имя, сумму в 1500 руб.”¹⁰³

⁹⁶ ЧГВ. – 1901. – № 2631.

⁹⁷ ЧГВ. – 1899. – № 1989.

⁹⁸ ЧГВ. – 1899. – № 1883.

⁹⁹ ЧГВ. – 1899. – № 2037.

¹⁰⁰ ЧГВ. – 1901. – № 2528.

¹⁰¹ ЧГВ. – 1900. – № 2295.

¹⁰² ЧГВ. – 1901. – № 2519.

¹⁰³ ЧГВ. – 1900. – № 2284.

У некролозі О. Ханенка читаємо: “...без его трудов, без его помощи нельзя было бы достичь и половины успеха ... Надо было удивляться, как мог он выносить неустанные, в высшей степени хлопотливые труды по всем благотворительным учреждениям наряду со сложными работами по тюремной инспекции и по управлению тюрьмами, не упуская при этом и своих обязанностей по заботам о кафедральном соборе, которому в течение семи хлопотливых лет он отдавал свое сердце и свой труд”¹⁰⁴. Був нагороджений орденами св. Станіслава 2 ст., св. Анни 2 ст., св. Володимира 4 ст.¹⁰⁵

Добру пам’ять залишив по собі Володимир Петрович Гутман. Протягом багатьох років він очолював Міський громадський банк і одночасно був директором дитячого притулку, яким постійно опікувався. Крім цього, надав значні кошти на потреби різних навчальних закладів міста – жіночої гімназії, реального училища, торговельної школи: “... не одно юное сердце помянет добром Владимира Петровича, давшего возможность стать на ноги многим и многим обездоленным”¹⁰⁶. Загалом добродійник вклав до міського банку 65500 крб., відсотки з яких використовувались для надання стипендій та матеріальної допомоги¹⁰⁷. Відзначаючи велику роботу на ниві доброчинства банку та особисто його директора, Чернігівська міська дума і губернатор подали клопотання про присвоєння В.П. Гутману звання почесного громадянина міста Чернігова¹⁰⁸. 29 травня 1903 року міністерством освіти було затверджене положення про стипендію імені таємного радника Євгена Костянтиновича Андрієвського при Чернігівській чоловічій гімназії за рахунок відсотків з капіталу 5000 крб., пожертвованого почесним громадянином міста В.П. Гутманом¹⁰⁹. Цей благодійний вчинок Володимир Петрович здійснив за півроку до смерті. В пам’ять про чоловіка у березні 1905 року Олександра Петрівна Гутман передала чернігівському міському голові таку саму суму на будівництво торговельної школи в Чернігові¹¹⁰.

Розглядаючи тему благодійної діяльності на прикладі Чернігова кінця XIX – початку XX ст., слід відзначити, що вона торкалася різних сфер людського життя – соціального і правового захисту, здоров’я, освіти, культури, економіки тощо і відзначалась різноманітністю форм та заходів. Під патронатом перших осіб губернії діяли численні товариства та комітети, до роботи в яких залучались широкі верстви населення. Держава заохочувала доброчинність, надаючи нагороди, почесні звання, підвищення по службі. Розвитку філантропії сприяла й постійна інформація у газетах про благодійну діяльність установ, товариств і окремих громадян, публічна подяка кожному, хто брав участь у благородних справах, незалежно від розмірів пожертв.

---

¹⁰⁴ ЧГВ. – 1901. – № 2697.

¹⁰⁵ ЧГВ. – 1901. – № 2590.

¹⁰⁶ ЧГВ. – 1904. – № 3601.

¹⁰⁷ Краткий обзор деятельности Черниговского общественного управления за четырехлетие 1901–1905 гг. – Чернигов, 1905. – С. 36–37.

¹⁰⁸ ЧГВ. – 1900. – № 2182.

¹⁰⁹ ЧГВ. – 1903. – № 3206.

¹¹⁰ ЧГВ. – 1905. – 10 марта.